

Henryk Sienkiewicz' *Quo Vadis?*

Innledning

Henryk Sienkiewicz var en moden mann – 50 år gammel – og hadde forlenget et stort navn i polsk litteratur, først og fremst som forfatter av romaner med emne fra polsk historie, da han i 1896 utgav en roman der handlingen utspilte seg i oldtidens Roma, i Neros regjeringstid. *Quo Vadis?*, som boken het, ble en enestående bestselger og gjorde løpet av kort tid sin forfatter verdensberømt. Skulle vi sammenligne med suksesser fra vår egen tid og vårt eget land, ville den mest nærliggende parallell kanskje være *Sofies verden*, selv om Sienkiewicz' økonomiske gevinst nok var adskillig beskjednere enn Gaarders.

Biografi

Henryk Sienkiewicz var født i 1846, som russisk undersått, for i hele forrige århundre fantes det riktignok polakker, men ingen polsk stat. Han studerte litteratur og filosofi ved universitetet i Warszawa, men ble snart innfanget av journalistikken og fullførte ikke universitetsstudiene. Som forfatter vakte han oppmerksomhet allerede i 1870-årene, med realistiske, men følelsesfylte noveller, og reisebrev fra en Amerika-ferd som varte i to år, men hans store gjennombrudd kom i 1880-årene, med de tre romanene *Med ild og sverd*, *Syndfloden* og *Pan Wołodyjowski* (1884-88). Denne svære trilogien er et mektig epos om Polens historie på 1600-tallet, fengslende ved sin spennende handling, stilistisk mesterlig og fylt av ekte patriotisme, men samtidig ikke fritt for ensidighet og skjønnmaleri. I 1891 fulgte nåtidsromanen *Uten feste* (Bez dogmatu), et oppgjør med nihilisme og dekadanse, og i 1894 kom *Familien Połaniecki*, et forsvar for tradisjonelle verdier og bestående samfunnsforhold. Med *Quo vadis?* vendte han to år senere tilbake til den historiske roman. Det siste av sine store historiske lærter slo han opp med *Korsridderne*, som ble skrevet i årene 1897-1900. Her skildrer han konflikten mellom Polen og Den tyske ridderorden ved begynnelsen av 1400-tallet. Av hans senere produksjon kan nevnes *Hvirvler* (1910), en nokså mislykket politisk roman med brodd mot den revolusjonære bevegelse 1905-07, og den vellykkede og uhyre populære ungdomsromanen *I ørkenen og i urskogen* (1911).

I 1900 mottok Sienkiewicz godset Oblęgorek som en gave fra det polske folk. Den direkte foranledning til gaven var feiringen tre år tidligere av hans 25-årsjubileum som forfatter, men den sjeldne utmerkelsen vitnet også om hvilken enestående posisjon Sienkiewicz hadde vunnet i polakkenes bevissthet, først og fremst gjennom sine bøker,

men også ved sin patriotiske holdning, som bl.a. ytret seg i protester mot Bismarcks germaniseringspolitikk. I 1905 ble Sienkiewicz tildelt nobelprisen i litteratur, utvilsomt først og fremst på grunn av *Quo Vadis?*. Han døde i Sveits i 1916, sytti år gammel, opptatt med å organisere hjelp til den første verdenskrigs ofre i Polen.

Sammendrag av *Quo Vadis?*

Som i alle Sienkiewicz' historiske romaner møter vi også i *Quo Vadis?* to unge elskende som først får hverandre på bokens siste sider, etter mange gjenvordigheter og viderverdigheter, som gjerne begynner med at den skjønne blir bortført – men aldri utsatt for «en skjebne verre enn døden».

Handlingen utspilles i oldtidens Roma, i keiser Neros regjeringstid, i år 64 etter Kristus. Hos den fornemme Aulus Plautius, hvis hustru er kristen, møter Marcus Vinicius, en ung patrisier og offiser, lygierkongens datter Lygia, som lever i Roma som gissel og i likhet med sin pleiemor er kristen. Han forelsker seg i henne, og en innflytelsesrik venn av ham, Petronius, som har en høy stjerne hos keiseren, forsøker å hjelpe ham til å få henne. På Neros bud blir Lygia brakt til det keiserlige palass, hvorfra hun etter få dager skal føres til Vinicius' villa. Ærbar og tilbakeholdende som hun er, blir hun imidlertid skremt av Vinicius' pågåenhet under et gjestebud hos Nero, og sørger derfor for at hun på veien til Vinicius blir befridd av sin bomsterke tjener, den kristne lygieren Ursus, som får hjelp av andre kristne. Hun tør ikke vende tilbake til sine pleieforeldre, ettersom det er det første stedet hvor man vil lete etter henne, og går derfor, sammen med Ursus, under jorden i det kristne miljøet i Roma. Vinicius er fra seg av smerte og fortvilelse etter hennes forsvinning. Først etter mye strev klarer han, med hjelp fra en forsoffen gresk visdomslærer, Chilon, å oppspore henne. Et forsøk på å bortføre henne med assistanse av Romas sterkeste gladiator mislykkes imidlertid. Gladiatoren blir drept av Ursus og Vinicius selv såret. Til hans forbauselse tar Lygia og de andre kristne seg av ham og pleier ham. Under hans rekonvalesens i en romersk leiegård bebodd av plebsen sår de frø som med tiden skal vokse til en kristen overbevisning og til sist føre Vinicius frem til dåpen, etter at han er blitt kjent med både Peter og Paulus, som på denne tiden oppholdt seg i Roma. Vinicius beslutter seg til å gifte seg med Lygia, men før han rekker å gjøre det, inntreffer den første av de to skjellsettende historiske begivenheter som boken beretter om – den katastrofale brannen, som i 64 etter Kristus la størsteparten av Roma i aske. Nero, hvis ambisjon er å skape et udødelig dikt om Trojas undergang, lar sette fyr på byen, for å bli inspirert av det dramatiske skuet. For å stagge befolkningens raseri og avlede mistanken fra seg selv har han etterpå

behov for en sydebukk, og det ender med at han legger skylden på tilhengerne av den nye og skadelige sekt som ærer en viss Chrestos. Dermed innledes beretningen om den andre av bokens to store historiske hendelser – kristenforfølgelsene under Nero. Sammen med utallige andre kristne blir Lygia og Ursus fengslet. Meningen er at de senere skal lide døden på en av de utspekulerte måter Nero avlivet de kristne på. Vinicius, som i mellomtiden har latt seg døpe, forsøker forgjeves å befri sin elskede. Etter at villdyrene i flere dager har reve kristne i stykker, blir Lygia mot slutten av lekene, som et siste høydepunkt, bundet naken til hornene på en urokse fra Germania og sendt inn på arenaen, hvor Ursus venter alene og våpenløs. Det forferdelige synet gir ham overmenneskelige krefter, og han griper tak i hornene på oksen og tvinger den i kne og knekker nakken på den. Folket på tribunene er grepet. De krever at keiseren skal vise de to nåde, og Nero gir motvillig etter. Slik blir Vinicius og Lygia omsider forenet, og kan forlate det bunnforderverde Roma for å søke tilflukt på Vinicius' godser på Sicilia.

Romanen slutter med flere kortere, oppsummerende kapitler, som forteller hva som skjedde etter at Vicinius og Ligia drog fra Roma. Petronius bukker under i kampen med Tigellinus, sjef for pretorianergarden og Neros onde ånd, og blir nødt til å begå selvmord, en mulighet han lenge med stor sinnsro har imøtesett. Etter at Nero er kommet tilbake fra sin kunstneriske turné i Grekenland, blir motstanden mot hans styre så sterk at Galba gjør opprør i Spania, og også pretorianerne faller fra. Nero flykter til en villa i nærheten av Roma, hvor han lar en slave drepe seg.

Romanens hovedtema er motsetningen mellom den degenerende hedendom med dens sedelige forfall og den ekspansive nye religion, kristendommen, som til sist går av med den moralske seier. Oppbygningen er tydelig og ukomplisert, karakterene er klart risset opp og plassert i kontrast til hverandre. Hedningene, enten det dreier seg om den høyt kultiverte, forfinede Petronius eller den grusomme og innbilske Nero, er tegnet med rikere farger enn de kristne. Ikke minst Lygia kan virke noe blass i sin lyse renhet. Hennes oppgave er først og fremst å drive frem Vinicius' forvandling fra en tøylesløs ung romer til en moden kristen.

Romanens tittel

Tittelen *Quo Vadis?* henspiller på en legende som går tilbake til oldtiden og som bl.a. fortelles i *Legenda aurea*. Under de forferdelige kristenforfølgelsene overtales Peter av sine medkristne til å forlate Roma. På Via Appia møter han imidlertid i et syn Kristus, som kommer vandreende mot ham. Peter roper til ham: «Quo vadis, Domine?» (Hvor går

du hen, Herre?), og får til svar: «Til Roma, for å bli korsfestet på ny.» Peter forstår dette som et pålegg om å påta seg martyriet, og vender om.

Inspirasjon og kilder

Sienkiewicz har selv fortalt at romanens tilblivelse dels skyldtes lesning av Tacitus, dels et opphold i Roma: «Maleren Siemiradzki, som den gang bodde i Roma, var min cicerone i den evige stad, og viste meg under en av våre vandringer Quo vadis-kapellet. Det var da jeg fattet det forsett å skrive en roman fra denne perioden, og takket være mitt kjennskap til Kirkens eldste historie klarte jeg også å virkeliggjøre det.»

Sienkiewicz' antikke kilder var først og fremst Tacitus' *Årbøker* (Annales), Svetons Nero-biografi og Dio Cassius. Av samtidig litteratur finnes det en rekke bøker av større eller mindre litterær verdi som kan ha inspirert ham. De plagiatbeskyldninger som dukket opp i kjølvannet av verkets suksess, fremsatt bl.a. av den kjente franske kritiker Ferdinand Brunetière, synes imidlertid helt ubegrunnede. Nyere forskning har likevel påvist diverse likhetspunkter med *Flavien ou de Rome au désert* – en roman fra 1835 av den senere helt glemt fransk forfatter Alexandre Guiraud, hvor det fortelles om en ung romersk aristokrats kjærlighet til en kristen pike fra Gallia.

Vel så sterk som den litterære inspirasjon var antagelig den male- riske, som utgikk bl.a. fra den allerede omtalte Henryk Siemiradzki, hvis spesialitet var idylliske scener fra det antikke romerske patrisiats dagligliv, ofte med erotiske overtoner. Siemiradzki malte imidlertid også monumentale bilder som Neros gjestebud (1872) og Neros fak- ler (1876).

Original og oversettelse

Quo Vadis? er den polske roman som hyppigst har vært utgitt i Norge. Fra 1902 til 1988 er den kommet i seksten utgaver. Dessverre fortjener ingen av disse egentlig betegnelsen oversettelse, hvis man med dette forstår en noenlunde adekvat og uforkortet overføring av en tekst til et annet språk. Ingen av de seksten utgavene er oversatt direkte fra originalspråket, og alle er hensynløst forkortet, som regel uten at det opplyses om dette på tittelbladet.

De fleste av utgavene er opptrykk eller reviderte versjoner av Marie Mathisens autoriserte oversettelse for Danmark og Norge fra 1902. Hvilket språk denne oversettelsen ble gjort fra, sier tittelbladet intet om. Et visst inntrykk av hvor radikale inngrep det dreier seg om, får man kanskje når man hører at beskrivelsen av det store gjestebudet hos Nero i 7. kapittel, hvor også Lygia og Vinicius deltar, i originalen er på på 1085 linjer (31 sider), mens den i Aschehougs utgave fra 1941

opptar bare 460 linjer (11 sider), dvs. ca 40

Det faktum at verket, tross sin popularitet, har fått en slik skjebne og aldri er blitt skikkelig oversatt, vitner vel om at det i realiteten ikke henregnes til den seriøse litteratur, men er klassifisert som oppbyggelig lesning eller litterært ikke altfor lødig underholdning.

Den som uten å kunne polsk vil vite hva Sienkiewicz virkelig skrev, kan f.eks. gå til Jeremiah Curtins engelske oversettelse, som utkom i Boston for hundre år siden, i 1897. Så vidt jeg kan bedømme ut fra diverse stikkprøver, reproduserer Curtins engelske versjon Sienkiewicz' så nøyaktig som overhodet mulig. Omtrent like tro mot originalen er Kroczezs tyske oversettelse fra 1902.

Polske henspillinger i romanen

Lygia, eller «Kalina» som hun egentlig heter, er lygier. Lygii (eller Lugii) nevnes av Tacitus i *Germania*, kapittel 43, som et folk eller et forbund av stammer som bodde mellom Oder og Wisła, sør for Gottones. Sienkiewicz oppfatter dem åpenbart som slaver (polakkenes forfedre), og stiller dem i motsetning til germanerne. Mens den godmodige Ursus er en kjempe med armer av stål, er germanerne svære, men har mer fett enn muskler. Ursus seier over «tur germański» (den germanske uroksen, eller uroksen fra *Germania*), var nok fra Sienkiewicz' side ment som en politisk allusjon, og slik ble den utvilsomt også oppfattet av samtidens polske lesere, som hadde Bismarcks germaniseringspolitikk overfor polakkene i frisk erindring.

Gombrowicz om Sienkiewicz

De polske intellektuelles holdning til nobelprisvinneren Sienkiewicz har vært ambivalent. Karakteristisk i så måte torde følgende passus fra Witold Gombrowicz' *Dagbøker* være:

«Jeg leser Sienkiewicz. En pinefull lektyre. Vi sier: ganske dårlig!, og leser videre. Vi utbryter: godtkjøpslitteratur! – og kan ikke rive oss løs. Vi roper: utålelig opera!, og fortsetter å lese, aldeles bergtatt. En mektig begavelse! Aldri før har det antagelig eksistert en så førsteklasses annenrangs forfatter. Dette er Homer av annen sortering, Dumas den eldre av første skuffe. Det skal godt gjøres å finne et tilsvarende eksempel i litteraturhistorien på en forfatter som har trollbundet en hel nasjon på denne måten, og så magisk påvirket massenes fantasi.

[...]

Hvorfor vekker disse forferdelige pinsler og grusomheter som det vrimler av i Trilogien eller *Quo Vadis?*, ingen protest hos følsomme ungmøer, som dåner når de leser Dostojevskij? Jo, fordi det er en kjent sak at pinslene hos Sienkiewicz skildres «for fornøydelsens skyld», her blir selv den fysiske smerte et sukkertøy. Hans verden

er truende, mektig, overveldende, den har alle den virkelige verdens fortrinn, men utenpå den er det klistret en merkelapp hvor det står «til underholdning», og derfor har den også det fortrinn at den ikke virker skremmende.»